

EMILIA MULAWA

SYTUACJA WDOZY I RODZINY PO SAMOBÓJCZEJ ŚMIERCI OJCA

W artykule poruszam problem rodzin, które doświadczyły śmierci ojca w wyniku samobójstwa. Jeśli samobójstwo popełnia mężczyzna, mąż i ojciec rodziny, to skutkiem tej decyzji staje się osierocenie dzieci i samotne rodzicielstwo. Utrata bliskiego staje się zawsze bardzo bolesnym przeżyciem dla członków rodziny. Śmierć pociąga za sobą zmiany, które występują na wielu płaszczyznach, a okoliczności popełnienia samobójstwa niosą za sobą pewne szczególnie trudne znamiona sytuacji rodziny. Wskazane jest przytoczenie ogólnych danych statystycznych dotyczących zjawiska samobójstwa w Polsce, obrazujących realny problem występujący w naszym kraju.

Charakter samobójczej śmierci dostarcza rodzinie szczególnie wiele cierpienia i staje się traumatycznym przeżyciem. Dla rodziny rozpoczyna się proces żałoby. W sytuacji śmierci współmałżonka wdowa musi podjąć wiele nowych zadań i obowiązków, które mają zapewnić poczucie bezpieczeństwa i zaspokoić wszystkie potrzeby rodziny. Struktura rodziny ulega zmianie, następuje nowy podział ról pełnionych przez poszczególnych członków. Samobójcza śmierć jest problemem, który dotyka rodziny, ale także dotyczy reszty społeczeństwa.

W artykule zostaje podjęta próba wstępnej refleksji – problem samobójczej śmierci ojca. Rozważania skupiają się na sytuacji samobójstwa, które dokonuje mężczyzna. Możemy powiedzieć o przeważającej liczbie mężczyzn, którzy decydują się na zamachy samobójcze (np. w 2014 roku samobójstwo popełniło 5237 mężczyzn i 928 kobiet). Celem refleksji jest próba projektowania działań pomocowych. Poruszenie tego tematu może stać się pomocne dla osób

współpracujących z rodziną, np. pedagogom, wychowawcom, osobom pracującym z dziećmi i młodzieżą, pracownikom socjalnym i asystentom rodziny¹. Refleksja powinna motywować do niesienia pomocy rodzinie w tego rodzaju sytuacji kryzysowej.

W poniższym tekście kolejno podejmuję zagadnienia samobójstw, skali problemu w Polsce, a także sytuacji rodziny po doświadczeniu samobójczej śmierci ojca. Kolejny podpunkt zawiera przykładowe propozycje pomocy rodzinie, która znalazła się w tej sytuacji.

SAMOBÓJSTWO – ROZUMIENIE POJĘCIA I ZAKRES PROBLEMU W POLSCE

Śmierć człowieka można uznać za najbardziej pewne zjawisko. Należy jednak podkreślić, że moment odejścia pozostaje nieujawniony i staje się tajemnicą. Śmierć jest zaskoczeniem, któremu towarzyszą różne okoliczności. Odejście po spełnionym życiu jest pragnieniem wielu osób. Czasami jednak śmierć przychodzi nagle i staje się dramatycznym zdarzeniem². Taką sytuacją jest zamach samobójczy, w którym osoba sama decyduje o zakończeniu swojego życia.

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) określa, że samobójstwo: „jest aktem o skutku śmiertelnym, który zmarły ze świadomością i oczekiwaniem takiego skutku sam zaplanował i wykonał w celu spowodowania zmian przez siebie pożądaných (upragnionych)”³.

Osoba znajdująca się w kryzysowej sytuacji może postrzegać samobójstwo jako jedyne rozwiązanie. Człowiek cierpi z powodu braku szczęścia, a uświadomienie sobie tego braku może postępować stopniowo lub nastąpić nagle i brutalnie. Poczucie braku ujawnia się również wtedy, gdy mechanizmy obronne i środki zabezpieczające załamują się. Pojawiają się wtedy myśli samobójcze, które stają się wewnętrznym pragnieniem, aby rozwiązać prob-

¹ Tematyka samobójczej śmierci rodzica została przeze mnie podjęta w ramach pracy magisterskiej pt. *Samobójcza śmierć rodzica – analiza i pomoc pedagogiczna*, Lublin, 2014, napisanej pod kierunkiem dr hab. Danuty Opozdy. Problematyka ta jest przeze mnie kontynuowana w badaniach i pracy doktorskiej dotyczącej samobójczej śmierci rodzica i związanego z tym traumatycznego doświadczenia dziecka.

² Por. E. WIŚNIEWSKA, E. SENDECKA, M. MARCYSIAK, *Oblicza śmierci*, w: E. KRAJEWSKA-KUŁAK, C. ŁUKASZUK, B. JANKOWIAK (red.), *W drodze do brzegu życia*, t. IV, Białystok: AM 2008, s. 35-45.

³ B. HOŁYST, *Suicydologia*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis 2002, s. 85.

lem i zakończyć cierpienie. Na podjęcie decyzji o dokonaniu zamachu na własne życie ma wpływ wiele czynników. Mogą nimi być: poczucie bezradności, wewnętrzne predyspozycje, zewnętrzne uwarunkowania, w jakich znalazła się osoba cierpiąca, a także brak wsparcia i pomocy. Te okoliczności popychają osobę do czynów mogących zagrażać jej życiu⁴. Samobójstwo jest zjawiskiem szczególnie złożonym, nie jest to wydarzenie pojedyncze czy punktowe. Staje się ono wypadkową czynników biologicznych, psychicznych i społecznych⁵.

Poniżej prezentuję niektóre dane statystyczne w celu przybliżenia problemu samobójstw w Polsce. Tendencje samobójcze w naszym kraju ukazują dane statystyczne z 2015 roku. W tych danych nie odnajdujemy dokładnej liczby ojców, którzy w tych latach popełnili samobójstwo. Przytoczenie tak rozległego okresu odnotowanych zamachów samobójczych w Polsce, które zakończyły się zgonem, ukazuje dynamikę tego zjawiska, a także sygnalizuje niepokojący wzrost liczby zamachów na własne życie w ostatnich latach. Szczegółowe zestawienie liczby dokonanych zamachów samobójczych, które zakończyły się zgonem, przedstawione jest w Tabeli 1.

W 2013 roku zostało dokonanych aż 6097 zamachów na własne życie i jest to pierwszy tak wysoki wskaźnik od 1991 roku. W 2007 roku zanotowano najmniejszą liczbę prób samobójczych zakończonych zgonem – 3530; jest to blisko o połowę mniej niż w 2013 roku. Natomiast w 2014 roku 6165 zamachów samobójczych podjętych przez osoby zakończyło się śmiercią, co stanowi 64 przypadków więcej niż w 2013 roku i blisko 2000 więcej, bo aż 1988 przypadków więcej niż w 2012 roku. Dane statystyczne uzyskane z Komendy Głównej Policji z 2015 roku wskazują na utrzymujący się wzrost liczby samobójstw w Polsce w latach 2013-2014. W tych statystykach odnajdujemy liczbę 5237 mężczyzn i 928 kobiet, którzy w 2014 roku popełnili samobójstwo⁶. „Powszechnie zwraca się uwagę na fakt większej skuteczności samobójstw mężczyzn, spowodowanej wyborem pewniejszych sposobów dokonania samobójstwa oraz silniejszą intencją śmierci”⁷. Tak ogromna dysproporcja zróżnicowania popełniania samobójstwa ze względu na płeć ma w Polsce charakter statyczny, a nawet jest relatywnie stała od wielu poko-

⁴ Por. J. PROLONG, *Samobójstwo i co dalej?*, Poznań: W drodze 2013, s. 35.

⁵ Por. A. ZWOLIŃSKI, *Samobójstwo jako problem osobisty i publiczny*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2013, s. 9.

⁶ Obecnie (kwiecień 2016 rok) nie są jeszcze udostępnione dane statystyczne odnośnie do liczby zamachów samobójczych zakończonych zgonem w 2015 roku. Por. tamże.

⁷ M. JAROSZ, *Samobójstwa. Dlaczego teraz?*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2013, s. 110.

leń. Można powiedzieć, że Polska jest takim krajem w Europie, w którym (w o kresie 2004-2009 rok) odnotowano najwyższą dysproporcję pomiędzy dokonanymi zamachami samobójczymi, zakończonymi zgonem, przez mężczyzn i kobiety⁸.

Tabela 1. Liczba zamachów samobójczych zakończonych śmiercią

Rok	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
2014	6165	5237	928
2013	6097	5193	903
2012	4703	3569	1134
2011	3839	3294	545
2010	4087	3517	570
2009	4384	3739	645
2008	3964	3333	631
2007	3530	2924	606
2006	4090	3444	646
2005	4621	3885	736
2004	4893	4104	789
2003	4634	3890	744
2002	5100	4215	885
2001	4971	4184	787
2000	4947	4090	857
1999	4695	3967	728
1998	5502	4591	911
1997	5614	4622	992
1996	5334	4392	942
1995	5485	4465	1020
1994	5538	4541	997
1993	5569	4519	1050
1992	5453	4426	1027
1991	4159	3388	771

Źródło: Komenda Główna Policji w Polsce. Dane statystyczne z 2015 roku⁹.

⁸ Por. tamże, s. 112-113.

⁹ Por. <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/samobojstwa> (dostęp 30.03.2016).

Dane statystyczne ukazują zakres zjawiska samobójstw w Polsce. „Samobójstwa są zjawiskiem społecznym, determinowanym w znacznej mierze cechami grup społecznych, do których samobójcy należą, i typem społeczeństwa, w którym żyją”¹⁰. Jeśli w 2013 roku nastąpił wzrost liczby dokonanych zamachów, to jest on niepokojącym sygnałem dla społeczeństwa, że są osoby, które znajdują się w kryzysowej sytuacji i szukają wyjścia w zamachu na własne życie. Jeśli nawet samobójstwo uderza najmocniej w najbliższą rodzinę, to problem ten dotyka szerszej grupy społeczeństwa. Odejście człowieka na skutek samobójstwa przeżywają też sąsiedzi, współpracownicy, przełożeni, osoby, które znały samobójcę. Samobójcza śmierć również dotyka całkowicie obce osoby dla zmarłego, takie jak np. osoba, która znalazła zwłoki, policjant, który zajmuje się dochodzeniem, czy przedsiębiorca pogrzebowy.

SYTUACJA RODZINY PO STRACIE

Ciąg zdarzeń w życiu rodziny, które poprzedziły samobójstwo ojca, mógł być bardzo dramatyczny. Nagła śmierć mogła być zaskoczeniem dla rodziny, która nie zdawała sobie sprawy z problemów bliskiego. Również mogło dojść do poprzedzenia śmierci próbami samobójczymi lub zapowiedzią jego popełnienia. Określenie przyczyny samobójstw nie jest jednoznaczne i należy podkreślić jednostkową, indywidualną historię życia każdej rodziny. Mogło też dojść do sytuacji zakończenia życia osoby, która miała wieloletnie problemy zdrowotne czy psychiczne¹¹.

Należy podkreślić, że niezależnie od przyczyny śmierci odejście bliskiego jest bolesne, a okoliczności samobójczej śmierci mogą nasilić to doświadczenie przez pojawienie się poczucia winy, że nie zapobiegło się tragedii. Po stracie ojca pojawiają się nowe problemy. Następuje nieplanowana reorganizacja dotychczasowego życia rodzinnego, począwszy od spraw związanych z pochówkiem i rozpoczynającym się procesem żałoby. Samobójcza śmierć powoduje zburzenie poczucia bezpieczeństwa, może również pojawić się uczucie odrzucenia, opuszczenia z własnego wyboru samobójcy¹².

¹⁰ M. JAROSZ, *Samobójstwa. Dlaczego teraz?*, s. 42.

¹¹ Por. M. KEIRSE, *Smutek, strata, żałoba. Jak sobie z nimi radzić? Jak pomóc innym?*, Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne „Polwen” 2004, s. 219.

¹² Por. M. KEIRSE, *Smutek dziecka. Jak pomóc dziecku przeżyć stratę i żałobę*, Radom:

Samobójcza śmierć ojca pociąga za sobą wszystkie konsekwencje związane z niepełnością systemu rodzinnego¹³. Odejście rodzica wpływa negatywnie na całą rodzinę, tę bliższą i dalszą. Bezpośredni negatywny wpływ przejawia się w fizycznej nieobecności jednego z rodziców. Natomiast oddziaływanie pośrednie dokonuje się poprzez osłabienie funkcjonowania systemu rodzinnego, gdyż rodzina staje się rodziną o niepełnej strukturze. Odejście męża skutkuje powstaniem rodziny samotnej matki – wdowy. U osamotnionej kobiety kształtują się określone postawy, zachowania, które mają wpływ na rodzinę, bliskich znajomych i resztę społeczeństwa¹⁴.

Samobójcza śmierć to odejście w traumatycznych okolicznościach, które budzą lęk i trwogę. Dla opuszczonej żony i osieroconych dzieci rozpoczyna się czas żałoby. Osoby pogrążone w cierpieniu mogą stawiać pytania: Dlaczego to się stało? Czy nie mogliśmy zapobiec tej tragedii? Przed rodziną, która znajduje się w szczególnie ciężkiej sytuacji, stają nowe zadania. Pierwsze z nich dotyczy rozwiązania osobistych więzi, które łączą osoby ze zmarłym. Więzy te zależą od relacji łączących bliskich, od stażu małżeńskiego i wieku dzieci. Kolejne zadanie to zaakceptowanie zaistniałej sytuacji, które wymaga przede wszystkim czasu i uporania się z poczuciem osamotnienia¹⁵.

Zmiany, które zaszły niespodziewanie w rodzinie, wymagają zmodyfikowania dotychczasowego podziału obowiązków, a także pełnionych ról rodzinnych. Te zmiany to przede wszystkim przejęcie działań i czynności, za które był odpowiedzialny zmarły. Zadania te dotyczą codziennego życia. Osoby pogrążane w żałobie mają również za zadanie nawiązanie nowych relacji z otaczającym światem zewnętrznym, wyjście z izolacji¹⁶.

Oprócz reorganizacji dnia codziennego, następuje zmiana w sposobie komunikacji członków rodziny. Jeśli dzieci prowadziły aktywne rozmowy z ojcem, to tracą powiernika swoich problemów, planów, a nawet marzeń. Wtedy mogą one szukać osoby spoza rodziny, z którą mogłyby porozmawiać i zwierzyć się ze swojej trudnej sytuacji. Jeśli dochodzi do emocjonalnego odrzu-

Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne „Polwen” 2005, s. 80-81.

¹³ Por. D. GRANIEWSKA, K. KRUPA, B. BALCERZAK-PARADOWSKA, *Samotne matki, samotni ojcowie. O rodzinach niepełnych w Polsce*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych 1986, s. 107.

¹⁴ Por. B. LACHOWSKA, *Dzieci osób owdowiałych. Analiza pedagogiczna*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1998, s. 30.

¹⁵ Por. M. OGRYZKO-WIEWIÓROWSKA, *Rodzina i śmierć*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 1992, s. 67.

¹⁶ Por. tamże.

cenia dziecka przez matkę, to skutki mogą przejawiać się w zachowaniu dziecka¹⁷.

Postawa odrzucająca, nie zaspokajająca tak ważnych dla dziecka potrzeb, jak potrzeby bezpieczeństwa, miłości, szacunku, powoduje tzw. sieroctwo psychiczne, a w jego konsekwencji częściowe lub całkowite zahamowanie uczuć wyższych i niezdolności do trwałego przywiązania. [...] Dystans uczuciowy w skrajnych postaciach prowadzi u starszych dzieci i młodzieży do typu zachowania aspołecznego, a nawet antyspołecznego¹⁸.

Komunikaty dzieci mogą wyrażać niezaspokojone potrzeby. Zadaniem cierpiącej wdowy staje się rozeznanie potrzeb dzieci i udzielenie im wsparcia¹⁹.

Kolejnym ważnym aspektem zmian, które zachodzą, staje się sytuacja materialna rodziny. Na osamotnioną żonę spada obowiązek zapewnienia stabilności finansowej. Wdowa, która wcześniej pracowała, dąży do zwiększenia wynagrodzenia poprzez pracę w większym wymiarze godzin lub podjęcie dodatkowego zatrudnienia. Kobieta nieaktywna zawodowo, która wcześniej nie pracowała, w sytuacji utraty męża jest niejako zmuszona do znalezienia pracy, aby pozyskać źródło utrzymania. Podjęcie pracy, po tak trudnym przeżyciu, jest ciężkim wyzwaniem. U kobiety może zostać obniżony poziom aktywności życiowej i mogą pojawić się nowe bariery psychiczne związane z przeżywaną żałobą. Na sytuację materialną rodziny mają również wpływ inne czynniki. Jednym z nich jest staż małżeństwa. Można zatem powiedzieć, że niższy dochód (w przeliczeniu na liczbę członków) ma rodzina z krótszym okresem trwania małżeństwa. Może przejawiać się to brakiem własnego mieszkania, spłacaniem zobowiązań finansowych i brakiem oszczędności. W rodzinach, w których staż małżeński był dłuższy, sytuacja materialna może być stabilniejsza. Jeśli małżonkowie posiadają własne mieszkanie i wdowa nie zostaje obciążana spłatą zobowiązań, to staje się to dużym odciążeniem pograżanej w cierpieniu wdowy²⁰.

Odejście ojca burzy poczucie bezpieczeństwa. Rodzina po tak traumatycznej stracie inaczej patrzy w przyszłość, która stała się niepewna. Brak poczucia stabilności przekłada się na wszystkie dziedziny życia. Zmianie ulegają

¹⁷ Por. M. KEIRSE, *Smutek dziecka. Jak pomóc dziecku przeżyć stratę i żałobę?*, s. 83.

¹⁸ B. HOŁYST, *Kryminologia*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1989, s. 379.

¹⁹ Por. M. KEIRSE, *Smutek dziecka. Jak pomóc dziecku przeżyć stratę i żałobę?*, s. 83.

²⁰ Por. D. GRANIEWSKA, K. KRUPA, B. BALCERZAK-PARADOWSKA, *Samotne matki, samotni ojcowie. O rodzinach niepełnych w Polsce*, s. 107-114.

dotychczasowe plany kobiety, zmienia się cała aktywność rodziny, łącznie z formą wypoczynku i rozrywki²¹.

DOŚWIADCZENIE WDOUY – WYMIAR EMOCJONALNO-SPOŁECZNY

Rodzina jest taką grupą, którą charakteryzuje połączenie osób stosunkiem małżeńskim lub rodzicielskim. Małżeństwo mężczyzny i kobiety staje się podstawową relacją w prawidłowo funkcjonującej rodzinie. Małżeństwo jest związkiem opartym na wzajemnej miłości, wierności, szacunku, uczciwości i pragnieniu dobra wspólnego²². Mężczyzna staje się mężem – ojcem, a kobieta żoną – matką. To właśnie ten związek zaczyna określać ich tożsamość. Relacja małżeńska obejmuje wiele płaszczyzn i łączy sfery: emocjonalną, psychiczną, społeczną i duchową. Śmierć gwałtownie zrywa tę niepowtarzalną relację²³.

Każde małżeństwo jest inne i zróżnicowane. Możemy powiedzieć o różnicy wieku małżonków, długości stażu małżeńskiego, o liczbie posiadanych dzieci, miejscu zamieszkania, pełnionych przez małżonków rolach społecznych. Wspólną cechą jest przede wszystkim to, że każde małżeństwo łączy miłość, wspólnie spędzone lata, wspólne doświadczenie i przeżycia, dzielenie się obowiązkami, zajęciami dnia codziennego. Utrata męża to strata części własnego życia oraz wspólnej przyszłości²⁴.

Warto tylko wspomnieć, że na skali Holmesa i Rahe'a (Social Readjustment Rating Scale – SRSS) przypisującej bodźcowi (wydarzeniu stresującemu) odpowiednią wartość umowną na skali od 0 do 100 najwyższą liczbę punktów (100) otrzymuje śmierć współmałżonka, a śmierć bliskiego członka rodziny – 63²⁵.

²¹ M. KEIRSE, *Smutek dziecka. Jak pomóc dziecku przeżyć stratę i żałobę?*, s. 81.

²² Por. J. SZCZEPAŃSKI, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa: PWN 1970, s. 300.

²³ Por. M. KEIRSE, *Smutek, strata, żałoba. Jak sobie z nimi radzić? Jak pomóc innym?*, s. 112-113.

²⁴ Por. tamże, s. 114.

²⁵ E. SIWIŃSKA, *Pracownik socjalny w obliczu sytuacji rodziny w żałobie*, w: M. CZECHOWSKA-BIELUGA, A. KANIOS, L. ADAMOWSKA (red.), *Nowe przestrzenie działania w pracy socjalnej w wymiarze etyczno-prakseologicznym*, Kraków: Impuls 2010, s. 88.

Możemy powiedzieć o dwóch sposobach przeżywania straty. Pierwszy sposób wiąże się z tzw. *rozłączeniem i trwaniem więzi*. Polega on na koncentracji na zmarłym małżonku, z którym została przerwana fizyczna interakcja, ale ta szczególnie i osobista więź małżeńska w dalszym ciągu jest podtrzymywana. Przejawem takiej postawy jest kontynuowanie wzorów życia, wyznawanych wartości, podejmowanych działań. Kobieta może posługiwać się również przywoływaniem wspomnienia zmarłego męża i odwoływaniem się do jego opinii. Następnym sposobem reakcji to tzw. *zerwanie i wzbogacenie osobowości*. Doświadczenie śmierci męża może stać się dla kobiety punktem zwrotnym, okolicznością, w której nastąpi spojrzenie na własne życie, podsumowanie własnych dokonań. Może pojawić się również refleksja dotycząca własnej śmierci, próba znalezienia odpowiedzi na pytania związane ze śmiercią męża i jej znaczenia w życiu kobiety i jej rodziny²⁶.

Po takim doświadczeniu wdowa często unika kontaktów towarzyskich i trwa w odosobnieniu. Czasami może pojawiać się u niej poczucie odmienności w zetknięciu z innymi małżeństwami. Taka postawa może wynikać z niechęci do konfrontowania własnego owdowienia z rodzinami pełnymi i błędnego przeświadczenia, że kontakt z osobami, które są w szczęśliwym związku małżeńskim, może powodować pogorszenie samopoczucia. Wdowa może porównywać swoją sytuację życiową z innymi bliskimi ze swojego otoczenia. Trwanie w izolacji i samotności może być wyborem wdowy, spowodowanym np. obawą przed pytaniami dotyczącymi szczegółów śmierci męża²⁷. U opuszczonej kobiety może pojawić się również poczucie wstydu związane z okolicznościami śmierci męża, może ona wtedy stworzyć inną, oficjalną wersję opisu tego zdarzenia. Zatajanie prawdy o przyczynie samobójczej śmierci męża wynika z obawy przed reakcją innych osób i strachu przed stygmatyzacją i marginalizacją. Taka postawa ma swoje uzasadnienie w kulturowym i religijnym przeświadczeniu społeczeństwa wobec zjawiska samobójstwa i rodzin samobójców²⁸.

Wdowie brakuje również kontaktu z drugą osobą polegającego na miłości i bliskości. Pozostaje uczucie tęsknoty za mężem, który był towarzyszem życia²⁹. U kobiety pojawia się także sytuacja niemożności zaspokojenia po-

²⁶ Por. M. OGRYZKA-WIEWIÓROWSKA, *Rodzina w obliczu śmierci. Studium socjologiczne*, s. 28-29.

²⁷ Por. B. LACHOWSKA, *Dzieci osób owdowiałych. Analiza pedagogiczna*, s. 32.

²⁸ Por. A. ZWOLIŃSKI, *Samobójstwo jako problem osobisty i publiczny*, s. 262.

²⁹ Por. M. KEIRSE, *Smutek, strata, żałoba. Jak sobie z nimi radzić? Jak pomóc innym?*, s. 113.

trzeby seksualnej. Moralnie i społecznie nie jest aprobowane, aby wdowa nawiązywała inne relacje intymne, jeśli nie zawarła ona ponownie związku małżeńskiego. Wdowa staje przed wyborem drogi życiowej: samotnego życia lub z nową osobą. Nie zawsze jest to indywidualna decyzja, ale czasami wdowa bierze pod uwagę zdanie najbliższych, czyli dzieci, swoich rodziców, jak i przyzwolenie ze strony rodziny zmarłego męża. Złożony układ relacji i powiązań rodzinnych czasami nie pozwala na indywidualne wybory, które kierowane są uczuciami. Wdowa rozpatruje decyzję ponownego małżeństwa w kategoriach dobra całej rodziny, w szczególności dobra dzieci. Szczęście i potrzeby dzieci stają się dla osamotnionej kobiety pierwszorzędne, czasami kosztem zaspokajania własnych³⁰.

Strata męża w wyniku samobójczego zamachu może mieć również swoje negatywne skutki w pogorszeniu się stanu zdrowia wdowy. Znajduje się ona w grupie ryzyka pojawienia się choroby i zaburzeń psychicznych³¹. Negatywne skutki utraty męża potwierdzają wyniki badań. „Częstość zgonów i pogorszenie stanu zdrowia w grupie wdów wzrasta o 23% w ciągu pierwszych sześciu miesięcy po śmierci współmałżonka, podczas gdy w grupie wdowców częstość ta wzrasta o 47%. Dane te są wymowne, mówią nam o somatycznym i psychicznym cierpieniu ludzkim oraz o jego konsekwencjach społecznych. Wiadomo też, że zarówno owo cierpienie, jak i inne niekorzystne konsekwencje można zmniejszyć, zapewniając osobie owdowiałej właściwą opiekę”³².

POMOC RODZINIE OFIARY SAMOBÓJSTWA

Z osobą samobójcy związany jest cały krąg osób, począwszy od najbliższej rodziny, znajomych, sąsiadów, współpracowników, ale także policjantów, lekarzy, terapeutów. Można wstępnie szacować, że w tej grupie znajdują się cztery osoby z najbliższej rodziny i około dwudziestu z dalszego kręgu otoczenia³³. Zgon w tak traumatycznych okolicznościach może powodować zagrożenie dla zdrowia fizycznego, psychicznego i społecznego członków rodzi-

³⁰ Por. B. LACHOWSKA, *Dzieci osób owdowiałych. Analiza pedagogiczna*, s. 32.

³¹ Tamże.

³² Y. NOVAK, *Poradnictwo i terapia w okresie żałoby*, w: B. HOŁYST (red.), *Człowiek w sytuacji trudnej: praca zbiorowa*, Warszawa: PTHP 1991, s. 177.

³³ Por. A. ZWOLIŃSKI, *Samobójstwo jako problem osobisty i publiczny*, s. 261.

ny. Dlatego też rodziny osamotnionych kobiet potrzebują pomocy i wsparcia, którego mogą udzielić najbliżsi, ale także inne osoby profesjonalnie przygotowane do pracy z rodziną.

Po stracie męża wdowa może mieć poczucie, że jej cierpienie staje się ciężarem dla otoczenia. Takie wycofanie się ma złudny, ukryty cel: chronienie innych przed własnym bólem, żalem i jego negatywnymi skutkami. Cierpiąca kobieta może wstydzić się łez i wyrażania emocji przed bliskimi. Hamowanie i tłumienie emocji może powodować większą pustkę i pogłębiać uczucie samotności. Każdy kontakt z drugą osobą może stać się dla wdowy okazją do uzewnętrznienia swojego cierpienia, co może być pomocne w próbie uporania się z własnym bólem³⁴.

Samobójstwo ojca staje się trudnym tematem rozmów w rodzinie. Wdowa i dzieci potrzebują również czasu, aby podejmować rozmowy o zmarłym. Jeśli taka rozmowa miałaby przysporzyć dodatkowego cierpienia, należy rozważyć jej podjęcie, uwzględniając miejsce prowadzenia rozmowy, a także obecność rodziny czy przyjaciół. Bliscy przeżywający żałobę są bardziej wyczuleni i narażeni na zranienia, a czasami nieprzemyślane i przypadkowe słowa mogą powodować ból i smutek³⁵.

Rodzina po tragedii samobójczej śmierci ojca potrzebuje również wsparcia organizacyjno-administracyjnego, którego może udzielić np. pracownik socjalny lub asystent rodziny. Pierwszy moment działania związany jest z formalnościami i przygotowaniem do ceremonii pogrzebu. Często wiąże się to z identyfikacją ciała zmarłego przez rodzinę, z dochodzeniem w sprawie przyczyn zgonu. Do zadań osoby udzielającej tego typu pomocy powinno należeć ocenienie sytuacji finansowej rodziny i sytuacji prawnej (np. sprawa spadkowa, mieszkaniowa)³⁶.

Środowisko szkolne odgrywa bardzo ważną rolę w zakresie pomocy rodzinie po stracie. Pracownicy szkoły powinni zostać poinformowani o sytuacji, w jakiej znalazł się ich uczeń. Strata rodzica pociąga za sobą często następstwa przejawiające się w nieobecności dziecka na zajęciach lekcyjnych, w pogorszeniu relacji z rówieśnikami, jak również w obniżeniu sprawności intelektualnych spowodowanych traumatycznymi doświadczeniami. Pracownicy szkoły powinni być przygotowani do ewentualnych trudności związanych

³⁴ Por. M. KEIRSE, *Piętno smutku. Słowa otuchy dla tych, którzy cierpią*, Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne „Polwen” 2005, s. 12.

³⁵ Por. M. KEIRSE, *Smutek dziecka. Jak pomóc dziecku przeżyć stratę i żałobę?*, s. 83.

³⁶ Por. E. SIWIŃSKA, *Pracownik socjalny w obliczu sytuacji rodziny w żałobie*, s. 89.

z nową sytuacją osieroconego dziecka³⁷. Osoby pracujące z dziećmi czy młodzieżą powinny wziąć pod uwagę szczególne potrzeby dziecka w tym czasie, może ono potrzebować ich wsparcia, akceptacji i poświęcenia mu swojego czasu³⁸. Ważne staje się również to, aby dokonać oceny, czy matka lub osoba sprawująca prawną opiekę nad dzieckiem jest w stanie wypełniać swoje obowiązki, aby nie doszło do sytuacji zaniedbania dziecka. Jeśli wymaga tego sytuacja, to pedagog, wychowawca, nauczyciele lub osoby pracujące z dzieckiem powinny być gotowe na udzielenie wsparcia opuszczonej matce, aby mogła zapewnić dziecku jak najlepsze warunki dalszego rozwoju. Pomoc może przyjąć formę bardzo konkretnych działań, np. zapewnienia dodatkowego posiłku lub podjęcia dodatkowej indywidualnej pracy z dzieckiem w ramach zajęć pozalekcyjnych w świetlicy szkolnej³⁹.

Ważnym aspektem udzielania pomocy rodzinie po samobójczej śmierci ojca staje się potrzeba poszerzenia wiedzy i nabycia umiejętności w zakresie wsparcia członków rodziny w procesie żałoby. Takie działanie powinno spełniać przede wszystkim wymogi związane z profesjonalnym i rzetelnym przygotowaniem, przy jednoczesnym poszanowaniu rodziny w jej bólu i cierpieniu po stracie bliskiej osoby w tak traumatycznych okolicznościach, jak popełnienie samobójstwa przez ojca⁴⁰.

Rodzina po stracie ojca może również uzyskać pomoc i wsparcie od różnego rodzaju fundacji, stowarzyszeń czy grup wsparcia. Autorka Marta Felber zachęca kobiety przeżywające żałobę po mężu do znalezienia grupy wsparcia dla osób będących w podobnej sytuacji życiowej. Taka forma wsparcia może również okazać się pomocna, aby nie pozostać samemu ze swoim cierpieniem. Grupę wsparcia powinny prowadzić osoby do tego odpowiednio przygotowane, np. psycholog, psychoterapeuta, osoba duchowna. Jeśli wdowa napotkałaby na trudności ze znalezieniem odpowiedniej grupy wsparcia, to może też rozważyć założenie takiej grupy, która miałaby na celu niesienie pomocy również innym osobom będącym w sytuacji straty bliskiej osoby⁴¹.

³⁷ Por. tamże.

³⁸ Por. M. HERBERT, *Żałoba w rodzinie: jak pomóc cierpiącym dzieciom i ich rodzinom*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2005, s. 62-63.

³⁹ Por. E. SIWIŃSKA, *Pracownik socjalny w obliczu sytuacji rodziny w żałobie*, w: *Nowe przestrzenie działania w pracy socjalnej w wymiarze etyczno-prakseologicznym*, s. 89.

⁴⁰ Por. tamże, s. 91.

⁴¹ Por. M. FELBER, *Jak sobie poradzić ze śmiercią współmałżonka*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2004, s. 102-103.

Andrzej Zwoliński pisze o dwóch strategiach pomocy, które powinny być kierowane do indywidualnych jednostek, które doświadczyły samobójczej śmierci w rodzinie, jak i do szerszej grupy społecznej. Po takim zdarzeniu istnieje potrzeba współpracy z rodziną dotkniętą tą tragedią z zachowaniem poszanowania dla zmarłego (przekaz medialny) i zwróceniem uwagi na intymność tej sytuacji, na jej szczególny charakter. Rodzina pogrążona w żałobie po samobójczej śmierci ojca znajduje się w grupie ryzyka zagrożeń psychicznych, a w skrajnych przypadkach może nawet wystąpić powtórzenie zachowań suicydalnych. W tej strategii może zostać zastosowana przez psychologa lub psychoterapeutę metoda terapii indywidualnej oraz metody psychologiczne wykluczające podwyższone ryzyko zachowań autoagresywnych. W społecznym przekazie powinna pojawić się refleksja na temat samobójstw, które w naszym kraju popełniane są coraz częściej, z podkreśleniem, że osoby dotknięte tą tragedią potrzebują wsparcia i pomocy⁴².

ZAKOŃCZENIE

Poruszone w artykule problemy, które pojawiają się w rodzinie po samobójczej śmierci ojca, ukazują, w jak trudnej i złożonej sytuacji znajdują się jej członkowie. Odejście ojca skutkuje samotnym rodzicielstwem i osłabieniem systemu rodzinnego. To doświadczenie śmierci całkowicie zmienia życie żony, dzieci i całej rodziny. Utrata bliskiej osoby powoduje ból i cierpienie. Smutek i żal po stracie kochanej osoby można porównać do linii papilarnych człowieka. Są one niepowtarzalne i unikalne. Dlatego też cierpienie po odejściu bliskiej nam osoby jest indywidualnym przeżyciem, które jest tak odmiennym doświadczeniem dla każdego człowieka⁴³.

W artykule został omówiony problem rodziny po śmierci ojca. W 2013 roku odnotowano wzrost liczny dokonanych zamachów samobójczych zakończonych zgonem, co jest niepokojącym sygnałem dla społeczeństwa. Konsekwencją samobójstwa jest pojawienie się problemów w rodzinie. Dlatego też rodzina, po doświadczeniu takiej tragedii, potrzebuje pomocy; świadczą o tym okoliczności i charakter samobójczej śmierci. Osoby podejmujące współpracę

⁴² Por. A. ZWOLIŃSKI, *Samobójstwo jako problem osobisty i publiczny*, s. 262.

⁴³ Por. M. KEIRSE, *Piętno smutku. Słowa otuchy dla tych, którzy cierpią*, s. 9-10.

z rodziną po samobójczej śmierci ojca powinny być do tego odpowiednio przygotowane. Pomoc rodzinie powinna być ukierunkowana i zaplanowana jako suma kompleksowych działań. Ważnym aspektem w tych działaniach jest zastosowanie zespołowej współpracy specjalistów z różnych dziedzin do udzielenia wsparcia kobiecie i jej rodzinie. Brak udzielonego wsparcia może mieć swoje negatywne skutki dla życia rodziny.

Poruszone przeze mnie zagadnienie może stanowić podstawę do dalszych poszukiwań i opracowań problematyki związanej z samobójczą śmiercią rodzica. Taka próba rozważań staje się podstawą do kolejnych badań. Analiza tych zagadnień jest ważna dla dyscypliny naukowej, jaką jest pedagogika, gdyż istnieje potrzeba profesjonalnego przygotowania osób, które współpracują z rodziną, aby skutecznie nieść pomoc i wsparcie w kryzysowej sytuacji spowodowanej samobójczą śmiercią rodzica. Wartościowym wkładem do tej dziedziny nauki byłoby zaplanowanie pomocy pedagogicznej dla dzieci w środowisku szkolnym.

BIBLIOGRAFIA

- FELBER M., Jak sobie poradzić ze śmiercią współmałżonka, Kraków: Wydawnictwo WAM 2004.
- GRANIEWSKA D., KRUPA K., BALCERZAK-PARADOWSKA B., Samotne matki, samotni ojcowie. O rodzinach niepełnych w Polsce, Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych 1986.
- HERBERT M., Żałoba w rodzinie: jak pomóc cierpiącym dzieciom i ich rodzinom, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2005.
- HOLEYST B., Kryminologia, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1989.
- HOLEYST B., Suicydologia, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis 2002.
- JAROSZ M., Samobójstwa. Dlaczego teraz?, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2013.
- KEIRSE M., Piętno smutku. Słowa otuchy dla tych, którzy cierpią, Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne „Polwen” 2005.
- KEIRSE M., Smutek dziecka. Jak pomóc dziecku przeżyć stratę i żałobę, Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne „Polwen” 2005.
- KEIRSE M., Smutek, strata, żałoba. Jak sobie z nimi radzić? Jak pomóc innym?, Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne „Polwen” 2004.
- LACHOWSKA B., Dzieci osób owdowiałych. Analiza pedagogiczna, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1998.
- NOVAK Y., Poradnictwo i terapia w okresie żałoby, w: B. HOLEYST (red.), Człowiek w sytuacji trudnej, Warszawa: PTHP 1991, s. 177-182.

- OGRYZKO-WIEWIÓROWSKA M., Rodzina i śmierć, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 1994.
- OGRYZKO-WIEWIÓROWSKA M., Rodzina w obliczu śmierci. Studium socjologiczne, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 1992.
- PROLONG J., Samobójstwo i co dalej?, Poznań: W drodze 2013.
- SIWIŃSKA E., Pracownik socjalny w obliczu sytuacji rodziny w żałobie, w: M. CZECHOWSKA-BIELUGA, A. KANIOS, L. ADAMOWSKA (red.), Nowe przestrzenie działania w pracy socjalnej w wymiarze etyczno-prakseologicznym, Kraków: Impuls 2010, s. 85-91.
- SZCZEPAŃSKI J., Elementarne pojęcia socjologii, Warszawa: PWN 1970.
- WIŚNIEWSKA E., SENDECKA E., MARCYSIĄK M., Oblicza śmierci, w: E. KRAJEWSKA-KUŁAK, C. ŁUKASZUK, B. JANKOWIAK (red.), W drodze do brzegu życia, t. IV, Białystok: AM 2008, s. 35-45.
- ZWOLIŃSKI A., Samobójstwo jako problem osobisty i publiczny, Kraków: Wydawnictwo WAM 2013.
- <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/samobojstwa> (dostęp 30.03.2016 r.).

SYTUACJA WDOWY I RODZINY PO SAMOBÓJCZEJ ŚMIERCI OJCA

S t r e s z c z e n i e

W artykule został poruszony problem samobójczej śmierci ojca i wiążące się z tym samotne rodzicielstwo matki. Celem rozważań jest przybliżenie problemów, jakie mogą pojawić się w rodzinie po tragedii samobójstwa. W Polsce w 2014 roku 5237 mężczyzn dokonało zamachu samobójczego zakończony zgonem, co stanowi aż 1668 przypadków więcej niż w 2012 roku. Przytaczając dane statystyczne, możemy wnioskować o wzroście liczby samobójstw w Polsce w ostatnich dwóch latach. Konsekwencją podjęcia przez mężczyznę decyzji o samobójstwie jest zadanie cierpienia jego rodzinie. Samobójstwo staje się zaprzeczeniem istnienia. Ojciec, który decyduje się na akt samounicestwienia, często znajduje się w bardzo trudnej sytuacji życiowej. Zamach samobójczy zakończony zgonem rozpoczyna proces żałoby u bliskich. Wdowa i osierocone dzieci doświadczają naglej, nieoczekiwanej śmierci bliskiej osoby. Pojawia się wtedy pytanie: Dlaczego to się stało? Przed rodziną staje zadanie rozwiązania osobistych więzi łączących bliskich ze zmarłym i próba zaakceptowania zaistniałej sytuacji. System rodzinny ulega zmianie, następuje modyfikacja podziału obowiązków i ról w rodzinie. Zmienia się sposób komunikacji w rodzinie, zmieniają się rytuały rodzinne. Na wdowę spada odpowiedzialność za zaspokojenie potrzeb dzieci, począwszy od opieki i wychowania, ale także za zapewnienie bytu materialnego. Kobiety nieaktywne zawodowo starają się podjąć pracę, aby zapewnić stabilność finansową, co również oddziałuje na zmiany w aktywności rodziny. Śmierć męża wiąże się z zerwaniem relacji małżeńskiej. Brak kontaktu z drugą osobą, brak relacji opartej na miłości może pogłębiać samotność kobiety. Staje przed nią decyzja o wyborze nowego partnera, która jest rozpatrywana w kategoriach dobra całej rodziny. U owdowiałej kobiety mogą wystąpić problemy zdrowotne, emocjonalne, a nawet izolowanie się od społeczeństwa. Samotne rodzicielstwo staje się wyzwaniem dla kobiety. Ważne jest udzielenie przez matkę

wsparcia dzieciom. Zjawisko samobójstwa jest problemem społecznym w naszym kraju. Rodziny, po doświadczeniu takiej tragedii, potrzebują wsparcia, towarzyszenia w cierpieniu, w bólu po stracie.

Słowa kluczowe: samobójstwo; ojciec; cierpienie; żałoba; wdowa; dzieci.

THE SITUATION OF THE WIDOW AND THE FAMILY AFTER THE FATHER'S DEATH BY SUICIDE

S u m m a r y

The article is taking the problem of suicide death of father and the consequent single parenthood. The aim of the discussion is to present the problems that may arise in the family after the tragedy of suicide. In Poland in 2014 5237 men committed suicide, which accounts for as much as 1668 cases more than in 2012. Quoting statistical data, we can infer about the increase in the number of suicides in Poland in the last two years. The consequence of a decision taken by a man about suicide, it becomes the task of the suffering of his family. Suicide becomes a denial of existence. The father who decides to act of self-destruction, is often located in very difficult circumstances. Fatal suicide begins the process of mourning at the close family. The widow and orphaned children experience a sudden, unexpected death of a loved one. The question then arises: Why did this happen? The family has to loosen the personal ties between them and the dead and try to accept the situation. Family system changes, followed by a new division of responsibilities and roles in the family. A change in the method of communication between family members, changes in family rituals. For the widow it is the responsibility to meet the needs of children, ranging from health and education, but also to provide material being. Women inactive try to work to ensure financial stability, which also affects the changes in the activity of a family. The death of her husband, then breaking the marriage relationship. No contact with another person, no relationship based on love can deepen woman's loneliness. It stands in front of her decision to choose a new partner, which is considered good for the whole family. At widowed women may experience health problems, emotional and isolation from society. Lone parenthood is a challenge for a woman. It becomes important to provide support to children by their mother. The phenomenon of suicide is a social problem in our country and family after experiencing such a tragedy needs support.

Key words: suicide; father; suffering; mourning; widow and children.